

Очеретяний В. А.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ І СУТНОСТІ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Визначено поняття і сутність слідчого експерименту, висвітлено актуальні проблеми його проведення. Проаналізовано наявні в юридичній літературі точки зору щодо цього питання, визначено загальні ознаки та основні завдання слідчого експерименту.

Ключові слова: досудове провадження, слідчий експеримент, слідча дія, відтворення.

Постановка проблеми. Актуальність нашого дослідження обумовлюється недостатньою науковою розробленістю такої слідчої дії, як слідчий експеримент, що може бути використана в слідчій, оперативно-розшуковій, судово-експертній практиці.

У ході розслідування різноманітних видів кримінальних правопорушень, особливо тяжких, зокрема умисних вбивств, розбійних нападів, вимагань, захоплення заручників, незаконного виготовлення зброї, боєприпасів, вибухівок, наркотичних засобів або психотропних речовин, документів, печаток та ін., нерідко виникає необхідність, окрім перевірки та уточнення показань підозрюваних, проводити деякі експериментально-дослідницькі дії. Проведення випробувань може бути спрямовано на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних вмінь й навичок та ін. Проведення цих експериментальних дослідів здійснюється за допомогою такої слідчої дії, як слідчий експеримент.

Активна протидія досудовому розслідуванню, багатоепізодність і складність кримінальних проваджень, тривалість злочинної діяльності та наявність численних протиріч й істотних розбіжностей обумовлюють важливе значення слідчого експерименту. Зважаючи на це, ефективне проведення цієї слідчої дії багато у чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами і застосування їх у правоохоронній практиці.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Наукові підходи до визначення поняття і сутності слідчого експерименту досить повно висвітлені вченими-криміналістами та процесуалістами у криміналістичній літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ проведення слідчого експерименту зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема Л.Е. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, О.М. Васильєв, В.К. Весельський, Н.І. Гуковська, Ф.В. Глазирін,

В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтевський, Л.А. Соя-Сірко, М.С. Строгович, І.Л. Петрухін, В.М. Тертишник, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, Ш.Ш. Ярамишьян, М.П. Яблоков та багато інших.

Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна, оскільки розглядувана слідча дія досить широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Втім, детальнішого висвітлення потребують питання визначення поняття і сутності слідчого експерименту із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики. Отже, **метою** цієї статті є визначення поняття і сутності слідчого експерименту.

Виклад основного матеріалу. Слідчий експеримент необхідно відрізняти від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, який використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих слідчих дій.

Експеримент (від лат. слова *experimentum* – іспит, дослідження) – це штучна систематична зміна умов явища, що знаходиться під наглядом, та його зв'язків з іншими явищами. В юридичному словнику експеримент трактується як дослідження, намагання зробити щось. А будь-яке дослідження, на думку Ф.В. Глазиріна, полягає у відтворенні будь-якого явища, створення чогось нового за певних умов. Це, безумовно, потребує певних практичних дій, які і є основою експерименту [1, с. 7].

Таку позицію підтримує досить широкий загал вчених-процесуалістів і криміналістів, зокрема Р.С. Белкін, В.П. Лавров і І.М. Лузгін, які однією з ознак слідчого експерименту вважають дослідницькі дії [2, с. 137].

Можна погодитися з такою точкою зору, оскільки проведення дослідницьких дій дозволяє слідчому встановити механізм вчинення злочину, визначення можливості існування певних явищ або вчинення певних дій та ін. Зважаючи на це, слідчий експеримент можна віднести до самостійної слідчої дії.

Разом з тим у науковій літературі висловлювалася й інша думка. Так, М.С. Строгович зазначав, що слідчий експеримент є «особливим різновидом огляду» або «оглядом у відтворенні обстановки» [3, с. 239]. На відміну від нього, І.Л. Петрухін і Г.М. Міньковський вважають слідчий експеримент самостійною процесуальною дією, що відрізняється від огляду характером завдань, методикою проведення, процесуальним оформленням та іншими специфічними ознаками [4, с. 88; 5, с. 106-107].

До визначення поняття слідчого експерименту у науковій літературі підходять по-різному. Так, одна група вчених слідчий експеримент визначає як самостійну слідчу дію, яка складається зі спеціальних дослідів з метою отримання нових і перевірки наявних доказів [6, с. 110; 7, с. 158]. З даного визначення зміст слідчого експерименту полягає у проведенні дослідів.

Друга група вчених наголошує, що це слідча дія, яка має завдання за допомогою дослідів і випробувань установити, могла або не могла відбутися яка-небудь дія, подія або явище у певних умовах і певним чином [8, с. 265; 9, с. 258].

У цьому визначенні вчені розкривають зміст слідчого експерименту че-

рез його завдання та намагаються назвати його види.

Третя група вчених під слідчим експериментом розуміє самостійну слідчу дію, яка полягає у проведенні дослідів у спеціально створеній обстановці, максимально наближеній до умов, в яких відбувалася подія (дія) з метою перевірки обставин, що мають значення для справи [10, с. 490]. У даному визначенні вчені у змісті слідчого експерименту розкривають умови його проведення.

Четверта група вчених вказує, що слідчий експеримент – це цілеспрямована діяльність, яка полягає у проведенні спеціальних дослідів з метою перевірки слідчих версій, встановлення механізму злочину та причин і умов його учинення [2, с. 137].

Інші автори вказують, що слідчий експеримент полягає у відтворенні обстановки і обставин шляхом дослідницьких дій з метою перевірки даних, що мають значення для кримінального провадження [11, с. 386].

Більш чітко слідчий експеримент визначають Р.С. Белкін і В.О. Коновалова, зазначаючи, що це пізнавальна слідча дія, яка полягає у проведенні спеціальних дослідів з метою перевірки зібраних доказів, отримання нових доказів, перевірки й оцінки слідчих версій про можливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для розслідування кримінальної справи [12, с. 5; 13, с. 244].

Узагальнення поглядів вчених дозволяє виділити загальні ознаки слідчого експерименту:

– слідчий експеримент є самостійною слідчою дією, а протокол слідчого експерименту – самостійним джерелом доказів;

– під час слідчого експерименту проводяться дослідницькі дії у спеціально створеній обстановці, максимально наближеній до умов, в яких відбувалася подія (дія);

– метою експерименту є перевірка зібраних доказів, отримання нових доказів, оцінка слідчих версій про можливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для розслідування кримінального провадження.

Слідчий експеримент може стати універсальною слідчою дією, яка дозволяє вирішити велике коло завдань, всебічно перевірити наявні дані, глибше дослідити ті або інші факти. Насамкінець, за допомогою даної слідчої дії, зокрема експериментальних дій, можна реально отримати нові важливі докази, використовуючи більш широку систему методів пізнання.

Слідчий експеримент є ефективним засобом психологічного впливу на його учасників, оскільки отримані результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможливість існування певного явища чи події, а спростувати їх підозрюваним буває досить важко. Тому слідчий експеримент є необхідним, а нерідко – і незамінним способом перевірки й отримання нових доказів у кримінальному провадженні.

Слідчий експеримент належить до похідних слідчих дій і проводиться, як правило, на подальших етапах досудового розслідування.

Втім, на думку вчених (С.І. Новіков, Ш.Ш. Ярамиш'ян), несвоєчасне проведення цієї слідчої дії негативно позначається на якості досудового роз-

слідкування, особливо у тих випадках, коли перевіряються обставини, що пов'язані із видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, яка швидко змінюється [14, с. 10]. Тому у таких випадках слідчий експеримент повинен проводитися у системі першочергових слідчих дій.

Можна погодитися з думкою І.М. Лузгіна, який зазначає, що сутність експериментального методу дослідження фактів і явищ полягає у такому вивченні об'єкта, коли дослідник активно впливає на нього створенням штучних умов, необхідних для виявлення відповідних властивостей, або ж зміною ходу процесу у певному напрямку. Зміст даного методу складають будь-які випробування, за допомогою яких виділяють явище, що цікавить, з різноманіття інших, та пізнають його природу, сутність і походження, що дозволяє дійти достовірного висновку про можливість існування в схожих умовах аналогічного явища у минулому або майбутньому [15].

При слідчому експерименті дослідні дії складають його сутність і служать методом одержання й перевірки інформації. Експеримент може бути проведений і за відсутності особи, чиї показання перевіряються, причому у деяких випадках його провадження на тому ж місці, де відбувалася досліджувана подія, не є обов'язковим.

Підсумовуючи, зазначимо, що головною метою слідчого експерименту є встановлення, перевірка, уточнення та оцінка тих чи інших фактів, що мають значення для кримінального провадження.

Узагальнення думок вчених та матеріалів правоохоронної практики дозволяє дійти висновків, що до основних завдань слідчого експерименту можна віднести такі:

- перевірка, уточнення та отримання нових доказів;
- встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення;
- перевірка можливості існування певних фактів або явищ;
- встановлення можливості сприймати будь-які явища в певних умовах;
- визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину;
- виявлення причин та умов, що сприяли або перешкоджали учиненню кримінального правопорушення;
- перевірка і оцінка висунутих слідчих версій;
- встановлення й усунення суперечностей в показаннях підозрюваних, свідків та потерпілих;
- перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій, зокрема слідчих оглядів, допитів, впізнання та ін. [16, с. 254].

Висновок. Слідчий експеримент є найбільш трудомісткою і складною слідчою дією у досудовому провадженні, оскільки в ньому бере участь значна кількість осіб. Результати правильно проведеної слідчої дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, особливо при їх відмові від раніше даних показань або у випадку смерті. Якісне та ефективне проведення цієї слідчої

дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів й комбінацій, що дозволить одержати правдиві показання та довести причетність певних осіб до злочинної діяльності.

Бібліографічні посилання

1. Глазырин Ф. В. Следственный эксперимент : учеб. пособие / Ф. В. Глазырин, А. П. Кругликов ; под ред. Р. С. Белкина. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1981. – 70 с.
2. Криминалистика : в 2-х т. / под ред. проф. Р. С. Белкина, В. П. Лаврова, И. М. Лузгина. – М., 1988. – Т. 2. – 454 с.
3. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1958. – 507 с.
4. Петрухин И. Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе / И. Л. Петрухин. – М. : Юрид. лит., 1964. – 266 с.
5. Миньковский Г. М. Пределы доказывания в советском уголовном процессе / Г. М. Миньковский. – М., 1956. – 116 с.
6. Агафонов В. В. Криминалистика : пособие для сдачи экзамена / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов. – 5-е изд., испр. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – 224 с.
7. Андреев И. С. Криминалистика : учеб. пособие / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов ; под ред. Н. И. Порубова. – Мн. : Выш. шк., 1997. – 344 с.
8. Криминалистика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристь, 2001. – 718 с.
9. Балашов Д. Н. Криминалистика : учебник / Д. Н. Балашов, Н. М. Балашов, С. В. Маликов. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 503 с.
10. Криминалистика : учебник / под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. – СПб. : Лань, 2001. – 928 с.
11. Ищенко Е. П. Криминалистика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков ; под ред. Е. П. Ищенко. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 748 с.
12. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Р. С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1964. – 154 с.
13. Коновалова В. О. Юридична психологія : акад. курс [підручник] / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2004. – 240 с.
14. Новиков С. И. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий : учеб. пособие / С. И. Новиков, Ш. Ш. Ярамышьян. – К. : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1986.
15. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. – М., 1973. – 216 с.
16. Чаплинский К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монограф. / К. О. Чаплинский. – Д. : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. – 304 с.

Очеретяный В. А. Научные подходы к определению понятия и сущности следственного эксперимента. Определены понятие и сущность следственного эксперимента, актуальные проблемы его проведения. Проанализированы имеющиеся в юридической литературе мнения по этому вопросу, выделены общие признаки и основные задачи проведения данного следственного действия.

Ключевые слова: досудебное производство, следственный эксперимент, следственное действие, воспроизведение.

Ocheretyany V. A. Scientific approaches to definition of nature and essence of investigative experiment. The article deals with coverage of the issues of investigative experiment taking into account modern requirements of law-enforcement practice. The author has analyzed existing in the legal literature point of view on this issue and the organizational-preparatory measures for investigative experiment. It is proved that ignoring the preparatory

activities to the investigative experiment leads to the superficiality of investigative actions.

Defines the main tactics of conducting investigative actions, in particular, the investigative experiment in the conditions as close to those in which took place the event, fact or phenomenon; use during the experiment, the same instruments, tools, devices and materials used during the criminal event; repeated and phased (stadia) research and repetition of testing activities in a changing environment; limited number of participants of investigatory actions and the necessary experimental research actions (testing) that are the most similar to those that took place in reality (sequence by the way, the nature, pace); attraction of a witness, victim or suspect prior to the experiment; investigative experiment with each suspect separately.

This scientific article is about treatment of the actual problem questions of carrying out of investigatory experiment. The author have analyzed the points of view available in the legal literature on these questions and offered the tactical method of carrying out of investigatory actions. Investigatory experiment is the most time consuming and complex investigative action, as it involved a significant amount of violence. The results of properly investigated action play an important role in the process of proving the guilt of the persons suspected of committing crimes, especially in case of their refusal previous evidence or in case of death. High-quality and efficient conduct of this investigative actions requires careful preparation, clear organization and use of a range of tactics and combinations that will allow to receive truthful testimony and to prove the involvement of certain individuals to criminal activity.

Keywords: *investigatory experiment, interrogation, tactics, tactical method, reproduction.*

Надійшла до редакції 22.12.2014

Очеретяний М. А.

здобувач

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.985

СПОСОБИ УЧИНЕННЯ ХУЛІГАНСТВА ГРУПОЮ ОСІБ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ

Висвітлено способи вчинення хуліганства групою осіб. Розглянуто різноманітні способи вчинення хуліганства, а також наведено їх класифікацію, що сприятиме більш швидкому розслідуванню злочину.

Ключові слова: *хуліганство, криміналістична характеристика, спосіб вчинення злочину.*

Постановка проблеми. Дослідження способу вчинення злочину має важливий характер при розслідуванні кримінальних правопорушень. Недарма в загальній теорії криміналістики спосіб учинення злочину давно і дуже ретельно вивчається. Адже зазначений елемент механізму злочину у структурі будь-якої криміналістичної характеристики посідає важливе місце. Не є винятком і розслідування хуліганства, що вчинене групою осіб. Тому що різноманітність способів вчинення зазначеного кримінального правопорушення дає можливість виокремити певні кореляційні зв'язки між ними та іншими елементами криміналістичної характеристики: особою злочинця, слідовою